

A TEMPLOMOK TÉRALAKÍTÁSÁT ÉS FORMAKÉPZÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Adalékok a magyarországi szakrális építészet történetének elemzéséhez

Habilitációs tézisek

Óbudai Egyetem,
Ybl Miklós Építéstudományi Kar

Nagy Gergely

2025

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Kivételesen sokszínűnek mondható Magyarország szakrális építészete, ha történelmi távlatban tekintünk a különböző felekezetek – sőt vallások – örökségére és a kulturális hatások gazdagságára. Bár a nyugat-európai országok épületeihez hasonlítva gyakran érezhetjük, hogy a magyarországi „derékhad” elmarad azoktól kvalitásában, mégis kárpótolhatja a hazai kutatót – s bőségesen nyújt számára lehetőséget és feladatot – az említett változatosság.

Kutatásaim során számos alkalommal az építéstörténeti adatokon túl arra is kerestem a választ, hogy milyen tényezők játszottak szerepet egy adott szakrális épület megformálásának módjában; hétköznapien fogalmazva: miért néz ki úgy, ahogy. Vizsgálódásaim nem a teljességre törekedtek, hanem általában csak egy-egy épületre vagy emlékcsoportra, így az ezek tapasztalatainak összefoglalásaként megfogalmazott habilitációs tézisfüzet sem igyekszik a témában felmerülő összes kérdésre választ adni,

csupán azt a néhány tanulságot levonni, amely megfogalmazható a mozaikszemekként összeálló esettanulmányokból.

A doktori fokozatszerzés óta eltelt évtized kutatásainak témáit – már csak az élet adta körülmények miatt is – sokszor inkább a környezetem elvárásai és felkérései alakították, minthogy én határozhattam volna meg őket kedvemre egy őket összefogó impozáns, nagy ív mentén. Két fókusz mégiscsak kirajzolódott a különböző feladatok között.

Az egyiket a műemlékvédelem köré csoportosítható kutatások és munkák adták. Bekapcsolódtam az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának munkájába, először mint bizottsági tag, majd mint a tanácsadó testület tagja, végül alelnökként. Ennek révén nem csak egyes építészettörténeti kérdésekkel vagy konkrét épületek műemlékvédelmi problémáival lehetett szembesülnöm, hanem átfogóbb módon is véleményt kellett formálnom a műemlékvédelem jelenéről és jövőjéről, a globális szinten érdeklődésre számot tartó kérdésekről [3], ahogyan a hazai szakma

utánpótlásának feladatairól is. [15] Mindezt kiegészítette, hogy a műemlékvédelem mindennapi gyakorlatában is feladatokat vállaltam, tervezőként is ráláthattam a felújítások folyamatának egészére, de szakértői munkából még több jutott a legegyszerűbb értékvizsgálati dokumentációk készítésétől az építéstörténeti tudományos dokumentációkon át a nagy, kiemelt állami beruházások műemlékvédelmi szakértői feladatainak koordinálásáig. Habilitációm témájául végül mégsem kifejezetten műemlékvédelmi, például módszertani kérdések tárgyalását választottam, hanem a tudományos munkám másik fókuszát, a magyarországi szakrális építészet történetének elemzését.

A szakrális építészetre vonatkozó tudományos megállapításaim főként két helyről erednek. Az egyiket a doktori kutatásom [29] témájának folytatása jelenti, a témakörhöz kapcsolódó további vizsgálódások, a disszertáció készítése alatt felmerült számos egyéb kutatási lehetőség közül némelyiknek a továbbvitele. A másik csoport a szakrális épületekről készített számos építéstörténeti tudományos dokumentáció; ezen

kutatások során igyekeztem nem csupán a jogszabály előírta követelményeknek megfelelni, hanem a szárazabb, „kötelező körökön” túl teret adni az adott épület tudományos igényű értékelésének, az építészettörténeti kontextusok feltárásának és bemutatásának, valami elvi tanulság levonásának, ami számomra is motiválóbbá tette ezeket a feladatokat.

E megbízások – együtt némelyik tudományos konferencia adta lehetőségekkel – a disszertációmban vizsgált barokk korszakon túli területekre is elkalauzolt, amely segített átfogóbb összefüggések tanulmányozásában. Mindemellett, ha lehetőségem nyílt rá, igyekeztem az újkori kutatásokat mindig előtérbe helyezni, ezért a habilitációs téziseim is szükségképpen elsősorban az újkori (katolikus) építészet nézőpontjából indulnak ki, noha nem csak arra vonatkoznak.

A magyarországi szakrális építészet történetének témájáról tudományos igénnyel átfogó, elemző munkák – a téma nagyságából eredően szükségképpen – egyes részterületekről készültek, melyekre itt csak röviden lehet utalni, néhány jellemző

példát felmutatni. Legjellemzőbbek a felekezet,¹ a földrajzi elhelyezkedés,² a műfaj³ vagy a korszak,⁴ illetve ezek közül akár több szempont alapján⁵ lehatárolt elemzések. A XIX. században megkezdett kutatások homlokterébe az idő múlásával rendre újabb – hozzánk időben egyre közelebb álló – korszakok és az emlékek mind periférikusabb csoportjai kerültek. Mivel a hazai építészet történeti emlékei csak az egykori Magyarország egészének összefüggésrendszerében tanulmányozhatók logikusan, ezért természetesen figyelmet kell fordítani a határon túl keletkezett – akár idegen ajkú – munkákra is.⁶

¹ A munkák közül kiemelhető: KRÄHLING 2004; MAROSI 1992; TERDIK 2014; VUKOSZÁVLYEV 2013

² Például: KOLLÁR 2014; RUSU 2000; VOIT 1969

³ Továbbiak mellett ilyennek mondható: GERVERS-MOLNÁR 1972; CS DOBROVITS 1983; KELÉNYI 2013; MAROSI 1975; SZILÁGYI 1980

⁴ Fontos munkák e témában például: SZABOLCSI-GALAVICS 1980; VOIT 1970; ZÁDOR-RADOS 1943

⁵ Megemlíthető egyebek mellett: BIBÓ 1967; DANIELISZ 2021; KRÄHLING 2019; VEÖREÖS 2006

⁶ A teljesség igénye nélkül: DUKANOVIĆ 2013; MORAVČÍKOVÁ 2006

Szeretném kifejezni köszönetemet a tanszéki és kari kollégáimnak, akik közös munkánk kezdeteitől támogató légkört teremtettek, az ICOMOS-ban velem együtt dolgozó munkatársaknak, különösen Nagy Gergelynek, Fejérdy Tamásnak és Veöreös Andrásnak akik nagy bizalommal egészen új tapasztalatok megszerzésére adtak lehetőséget nekem, Krähling Jánosnak, egykori doktori témavezetőmnek, aki a fokozatszerzés utáni időben is mindig bátorított és segített, Farbak Péternek és a többi művészettörténész ismerősömnek, akik nagyon inspirálóan hatottak rám, és újból és újból visszaadták a hitemet, hogy nem hiábavaló, sőt fontos az építészettörténeti kutatásokkal foglalkozni; illetve nem utolsó sorban családomnak és feleségemnek, akiknek folyamatos támogatása nélkülözhetetlen számomra.

II. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. tézis: A szakrális funkció mellé társuló egyéb rendeltetések, valamint a vallásos élet sokszínűsége nagy változatosságot eredményeztek – különösen a katolikus – szakrális épületek megformálásában.

A szakralitást lehet szűkebben és tágabban is értelmezni, a magyarországi – elsősorban keresztény – hagyományban egy épületet leginkább az tett szakrálissá, hogy alkalmas arra, hogy benne egy kisebb-nagyobb közösség rituális cselekményt végezzen. A gyülekezeti istentiszteletek végső soron hasonló jellege ellenére szakrális épületeink igen sokfélék tudnak lenni; ezt a liturgikus és paraliturgikus gyakorlatok változatai, illetve időben és felekezetenként eltérő módján túl (nem tárgyalva itt a tervező invencióját és a kulturális hatásokat) az elsődleges szakrális funkcióhoz kapcsoló egyéb rendeltetések is okozhatják.

Példaként hozható erre a kutatásaimból a középkorból a templomhoz kapcsolódó védelmi jelleg [7], az új- és legújabb korban a funerális funkció [8; 10; 25; 30], a templomhoz kapcsolódó közösségi élet igényeit szolgáló terek [34; 37], illetve annak speciális olyan esetei, amikor a szerzetesi, az oktatási és a parochiális rendeltetés egyszerre jelentkezik [17; 24]. Jövőbe mutató kérdés a közösségüket veszített, pusztuló templomok adaptációs újrahasznosítással történő megmentése. [6]

Míg a barokk kori Magyarországon a szakrális épületek „derékhadát” jelentő plébániatemplomok (és egyéb parochiális templomok) kevés változatosságot mutatnak, addig a katolikus szakrális építészet további példái korábban nem látott sokszínűséget mutatnak. A sokszor igényesebb térformálásra törekvő szerzetesi templomoktól az olyan szakrális kisemlékekig, mint amilyenek a kriptakápolnák, kálváriák, fogadalmi kápolnák vagy magánkápolnák számos különböző szakrális műfaj jellemezte a korszakot. [29]

2. tézis: Az épületek stíláriis jegyei főként külföldről származtak, de a hazai építés gyakorlata jellegzetesen fejleszthette őket tovább, a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás vagy a sajátos jelentéstartalom egyedivé alakíthatta a hozott formákat.

Szagrális építészetünk regionális jellegzetességeinek és a stílusjegyek kulturális forrásainak vizsgálatával elsősorban a barokk kori építészet kapcsán foglalkoztam. A középkori épületekre vonatkozó kutatásaim is jellemzően a barokk kori épületek előzményeként jelentkeztek. A Tápió-mente barokk templomai a középkori örökség hatásának különböző eseteire mutatnak rá. Tápióbicske katolikus templomának szokatlan településszerkezeti helyzete magyarázható azzal, hogy – kutatásaim alapján – a jelenlegi templom a középkori templom helyén, annak több ütemben lezajlott átépítéseként született meg. [5] Nagykáta szintén több periódusú középkori templom helyén áll, melyből csupán alapfalak maradtak a padsorok alatt, de tornya középkori

jellegű, datálása bizonytalan. [23] Szentmártonkáta katolikus templomának falaiban a falkoronáig megtalálhatók az elbontott középkori templomból származó kváderkövek. Az elbontott épület román kori rotundából és téglány hajóból álló publikálatlan alaprajzát megtaláltam a püspökség levéltárában. [27] A pándi református templom építésekor elbontott korábbi templomról csak egy alaprajzi vázlat maradt ránk, amely alapján az a valószínű, hogy ha tartalmazott is középkori részeket, már alapos újkori, protestáns átalakítás során nyerte el alakját. [19]

A középkori épületelőzmények természetesen más területeken is meghatározóak lehettek. A felmenő falak felhasználása és kreatív továbbépítése eredményezte, hogy a pesti klarissza kolostortemplom vagy az ipolytölgyesi plébániatemplom ugyan kelet-nyugati tájolású, de a szentély nyugat felé néz [2]; utóbbiban a toronynak a szentély mögé, a sekrestye fölé történő elhelyezése is ebből következik.

A külföldi hatások eredete korszakonként kissé változó hangsúlyt mutat. Míg például a barokkban a bécsi – illetve a Habsburg birodalom egyéb területeiről érkező – hatások

a legfontosabbak, addig a historizmus és a két világháború közötti időszakra a német (főként berlini, müncheni, stuttgarti) kulturális befolyás növekszik, míg a Kádár-korszak szakrális építészetében ezek mellé egyéb, például finn eredetű formák is csatlakoznak. Az allochton kulturális befolyás történhet egy-egy kiemelkedőbb alkotó által, aki külföldről érkezett (mint például a számos egyéb mellett a nagyváradi székesegyház centrális terveit készítő Franz Anton Hillebrandt [32], a nagykárolyi piarista templom építész, Franz Thomas Rosenstingl [40] és a copf építészet téralakítási tendenciáit megalapozó Franz Anton Pilgram [12]), vagy külföldön tanult (mint például Diescher József [13; 17; 35], Ybl Miklós [30], Benedicty József [11] vagy Foerk Ernő [18]), de betelepülő nemzeti kisebbségek által hozott és adaptált épülettípusok által is, amelyre példa lehet az ortodox építészet, a szlovák evangélikusok görögkereszt alaprajzú templomai [35; 39] vagy a galíciai eredetű zsidóság négyoszlopos zsinagógaformája [21; 28].

A magyarországi, barokk, római katolikus templomépítészet regionális sajátosságai kevésbé kutatott terület. Bizonytal az volna a legcélravezetőbb, ha majdan a szakma az egyházmegyék alapján igyekezne feltérképezni a területekre jellemző vonásokat. A püspöki székesegyházak nem voltak alkalmasak arra, hogy a plébániatemplomok építészetére érdemi hatással legyenek, s ezáltal egy egyházmegye építészeti arculatát meghatározzák. Egy jelentős részük el sem készült a barokk korszakban, illetve középkori templomok átalakításával nyerték el barokk kori formájukat, amely korlátozott mértékben volt alkalmas mintaadó szerepre, de legfőképpen azért, mert egészen más léptéket (és igényszintet) képviseltek, mint ami a kisebb méretű plébániatemplomok számára mintául szolgálhatott volna. Az új és újjáépülő székesegyházak közül a Kalocsai volt az, amelyik elég hamar felépült és elég egyszerű volt ahhoz, hogy számos követője lehessen Komáromtól Radnáig, Szabadkától Erzsébetvárosig. [36] Ezek azonban – szerzetesi templomokként vagy gazdag városok plébániatemplomaiként – különleges státuszú épületek. A püspökségek eltérő

története és adottságai húzódnak inkább a sajátosságok mögött, s egy-egy ambiciózusabb építtető, aki rövid időszak alatt, hasonló tervek alapján több templomot is felépíthetett. Így például az egri egyházmegye korai, archaikus, huszártornyos-csonakontyos tetejű, zömök templomai után, Eszterházy Károly püspöksége alatt elterjedő alföldi, nagyméretű, a maga nemében igényes, egytornyos, csehboltozatos későbarokk plébániatemplomok nemcsak építészeti fakadnak egy töről, hanem berendezésük is sok esetben ugyanabból az egri műhelyből származik, így a belső látvány is hasonló lehet az oltároktól kezdve az ovális keresztelők kutakig [14; 16]. A veszprémi püspökség életében is meghatározó volt Padányi Bíró Márton építtetői tevékenysége, ahogyan jellegzetes az egyházmegyében – sokszor nemzetiségi területeken, s talán e tényről nem is függetlenül – a XIX. században sokáig továbbélő késő-barokk hagyomány is. [4] Az építtetők sorában hangsúlyozható a földbirtokos arisztokraták szerepe, így például a Grassalkovich uradalom vagy az Eszterházy birtokok karakteres építészeti nyelve, mely az uradalmi „építési irodák”

gyakorlatára vezethető vissza. Az uradalmi építész státusz a későbbi termékeny életút megalapozója lehetett, ahogy azt a magyar vidék jellegzetes késő-barokk építész, Jung József esetében láthatjuk. [16; 19] Kishazánk építészetének érdekes színtestje az egykor a Zágrábi püspökséghez tartozó néhány település, ahol egyes részletek (pl. oromfal, toronysisak, ablakok) kialakításának párhuzamait horvát és stájer területen találhatjuk meg. [9]

Az inspiráló építészeti formák eredete olykor a szerzetesrendekhez vezet. A jezsuita rendnek a barokk építészet hazai elterjedésében betöltött fontos szerepét már sokszor tárgyalta a szakirodalom. Lokálisabb hatással azonban más esetekben is számolhatunk. Például a váci egyházmegyében – feltehetően összefüggésben a székesegyház elhúzódo építésével – a püspöki székhely barokk szerzetesi templomainak mintaadó szerepe értékelődhetett föl (ahogyan azt például Tápióbicske temploma esetében láthatjuk [5]).

3. tézis: A szakrális épületek középületekként az építtető és használó közösség önazonosságának fontos kifejezői lehettek. Az etnikai, felekezeti, történelmi vagy lelkiségi tartalom megjelenítésének szándéka alapvetően befolyásolhatta az épület arculatát.

A szakrális épületek megvalósulása mögött gyakran állt egy olyan vagyonos építtető, akinek személyes presztízst jelenthetett az épület nagyvonalú mecénatúrája, és ezt – például címerének vagy védőszentjének megjelenítésével – láthatóvá is tette az épületen; mégis ezen túlmenően a templomok fontos középületek, sőt gyakran egy településen a legfontosabbak voltak. Így érthető, hogy az építtető vagy használó közösség többféle módon is igyekezhetett érvényre juttatni saját identitását a templomán. A közösség beazonosítását lehetővé tevő egyedi jelleg megszülethetett ugyanakkor ezen egészen tudatos szándék nyomán, de akár a közösség saját

hagyományából is fakadhatott, mely egy megváltozott kulturális közegben utólag is válhatott az elkülönülés jelképes hordozójává.

A szakrális épületek karakterjegyei így eredhettek etnikai helyzetükből (például az örmény [36], a zsidó [21; 28; 29] vagy a szlovák [13; 35; 39] kisebbségek esetében), felekezetükből (különösképpen a protestáns egyházak építkezéseinél [19]), szerzetesrendi hagyományokból (mint ahogyan azt a jól ismert középkori rendi építészeti hagyományokon túl az újkorban a ferences, a jezsuita vagy piarista rend esetében láthatjuk [4], esetleg a rend korábbi épületeinek utánzásából mint az angol kisasszonyok zugligeti intézeténél [24]), utalhatnak egy közösség múltjára (melyre akár protestáns, akár katolikus részről hasonlóképpen lehetőséget nyújtott a középkort idéző formák használata [33]) vagy az adott korban fontosnak megélt küldetéstudatukra (amikor például a templomhoz fentebb már említett módon más funkciókat is hozzákapcsoltak [4; 17; 34]).

4. tézis: A liturgikus teológia általában csak közvetett módon volt hatással az egyes szakrális épületek kialakítására.

Az egyházak története során a liturgikus gyakorlat újból és újból átalakulásokon ment keresztül, melyek mögött a társadalmi és kulturális tényezőkön túl természetesen a teológia fejlődését (új felekezetek esetében diverzifikálódását) is látnunk kell. [36] Kézenfekvő volna tehát a szakrális tereket a liturgikus teológia változásain keresztül elemeznünk. Ez azonban a magyarországi emlékek esetében nem túl célravezető, csupán amennyiben épületeink azon külföldi példákat követték, amelyek tudatosan reagáltak az elvi alapok fejlődésére. A tekintélynek számító példák utánzása és követése volt a jellemző, melyet a helyi adottságok és lehetőségek módosítottak, de olyan szellemi erőfeszítésekről, amelyek a kurrens teológiai nézetek építészeti megjeleníthetőségéről szólnak, a XX. századig nemigen van tudomásunk. De még a modern építészet idején – vagy akár a második vatikáni zsinat utáni időkben – is

inkább üdítő kivételnek számított a teológiai összefüggések tudatos megjelenítésének vágya. Egyéb esetekben, ha az egyszerű formakövetésen túl vágyódott is a tervező, többnyire az általánosabb szimbolikus tartalom megjelenítése vált céllá. [1; 37]

Természetesen a magyarországi szakrális építészetben is megjelennek olyan általános, korszakra jellemző sajátosságok, amelyek liturgiátörténeti vagy teológiai vonatkozásokkal magyarázhatóak (mint amilyenek a teljesség igénye nélkül a protestáns templomok [39] vagy a XX. század katolikus terek centralizáló törekvései [1], a barokk paraliturgikus gyakorlatok építészeti színterei [29] – például a kálváriák –, a mellékoltárok sokasága vagy a középkori szentélyrekesztők), de ezeket az építészeti formákat nem tudjuk belső fejlődés eredményének tekinteni, hanem csupán a globális tendenciák hazai leképeződésének.

5. tézis: A szakrális és a profán rendeltetésű épületek stiláris jegyei azonos időben is eltérhettek, fejlődésük más-más pályán mozoghatott.

A művészettörténet tárgyalásának hagyományos alapját jelentik és a műelemzést nagyban segítik a stílusfogalmaink, amelyek azonban természetsszerűleg nem tudják az élet és a kultúra sokszínűségét maradéktalanul lefedni egyszerűsítő megközelítésükkel. A stílusfogalmak használhatóságának korlátai különösen a korszakhatárok esetében mutatkoznak meg látványosan. A különböző művészeti ágak között az építészet jellemzően az utolsók között váltott az új korszak stílusára. Az új stílus első jeleinek felbukkanása és a régi stílus használatának eltűnése között nemegyszer évszázados nagyságrendű időeltolódás figyelhető meg. De az építészeti stílusváltások folyamata önmagában is igen hosszadalmas volt. Így nagy eltérés mutatkozhatott a földrajzi elhelyezkedés [29], a megrendelő társadalmi státusza és az épület funkciója alapján is. Ez utóbbiból kiemelhető, hogy a szakrális épületek

esetében tovább fennmaradhattak a korábbi stílus jellegzetességei, mint a profán rendeltetésű épületeknél. Ezt példázzák a XVII. századig, a barokk kezdetéig továbbélő gótikus, [20; 33] a XIX. század közepéig, a romantikáig továbbélő barokk stílusjegyek, [4; 12] de a historizmus neoreneszánszt és neobarokkot preferáló korszakában épülő, középkort idéző szakrális épületek is. [18; 24; 25; 30]

Ha el tudjuk választani a szakrális épületek téralakítását azok díszítésétől, berendezésétől és akár architektonikus tagoló elemeitől, akkor még szembe ötlőbb lehet a stíluskorszakok említett egymásra fedése. Noha a magyarországi tisztán reneszánsz szakrális épületek sora a Bakócz-kápolnától a kézdiszentléleki Perkő-kápolnáig igen rövid, valójában a hazai barokk templomépítészet is a XVIII. század második negyedéig döntően a reneszánsz (ha nem a gótikus) stílusra jellemző térformákat alkalmazott (barokk díszítéssel); beleértve ebbe a Nagyszombattól eredeztethető mellékkápolnákkal kísért, hosszházas templomok típusát is.

A barokk és klasszicizmus határvidéke, a hazai művészettörténeti szakirodalomban a felvilágosodás korának is nevezett időszak különösen is stíluspluralizmussal jellemezhető, melyben az utóbbi időben a hazai terminológiában elterjedt „klasszicizáló későbarokk” kifejezés nem csak azért nem használható általános érvényűen, mert a korai, gótizáló romantika vagy a klasszicizmus különböző irányzatai is jelen voltak, hanem a korábbiakban főként „copf” (illetve „empire”) terminusokkal leírt stílusréteg valójában egyáltalán nem mindig „klasszicizál”, és sokszor nem is a barokkból a klasszicizmus felé tartó átmeneti jelenséggént értelmezhető, hanem önálló sajátosságokkal rendelkező késő-barokk stílusréteggént. [4; 12] Az 1830-as évekig folyamatosan épülő copf templomok ugyanakkor hazai szakrális emlékeink igen jelentős hányadát jelentik.

Bár a stílusváltások általában együtt jártak épületszerkezeti innovációkkal is, a XX. század első felének építészeti fejlődése a korábbiakhoz képest radikálisabb változásokkal szembesítette a tervezőket. A társadalmi igény és az építetői elvárás a

historizáló templomformára továbbra is jelen volt [18; 24], az új építőanyagok, különösen a vasbeton alkalmazása új utak keresésére kényszerítette az építészeket. Ez különösen a boltozott terek esetében jelentkezett, így a két világháború között többfelé előforduló, ókeresztény stílust követő templomok nem annyira a korai keresztény idők szimbolikus jelentéstartalmának köszönhetőek, hanem a historizáló (középkori) építészeti formanyelv és a vasbeton alkalmazásából következő alulbordás síkfödém közötti kompromisszum eredményének tekinthetők. [18]

A historizmus iránti igény kielégítésének – és a korábbi stílus továbbélésének – jelensége a Kádár-korszak szakrális építészetében elsősorban a műemlékhelyreállítások gyakorlatában érhető tetten. A felszínen hangoztatott műemlékvédelmi elvek ellenére a gyakorlatban a purista helyreállítások több jellemzője megfigyelhető: például a középkori templomok esetében a későbbi periódusok eltávolítása és egy egységes, kortárs esztétikai rend megteremtése, az újkori templomok felújításánál a stílusban tartott (neobarokk, neoklasszicista) belsőépítészeti kialakítás. [1]

Záradék

A hazai szakrális építészet sajátosságainak megismerése hozzájárulhat egy autochton karakterű és önazonos kortárs szakrális építészeti nyelvezet kialakításához, amely a mai közösségek szolgálatát teljesebb módon láthatja el.

Joggal merül föl a kérdés: a történeti kutatások eredményeit és tapasztalatait mi módon lehet a kortárs gyakorlatban hasznosítani.⁷ Témánk esetében, hogy miként nézzenek ki korunk templomai, ha szeretnénk az aktuális használati igényeknek megfelelni, egyúttal az évezredek hagyományok folytatóiként is viselkedni.

A kortárs építészetnek nem kell mindenben a hagyományokat követni, mert azzal nemcsak azt feltételeznénk, hogy régen minden tökéletes volt, hanem azt is, hogy az idők és az emberek nem változnak. Mindazonáltal egy olyan építészeti attitűd, amely

⁷ A kulturális örökség a „történeti múltban gyökerező kulturális alkotás, mely a jelen szellemi újraalakítását szolgálja.” (Román 2004)

tisztában van a helyi kulturális előzményekkel, abból igyekszik megtartani, ami jó vagy éppen semleges, de a sajátunk, és kritikával illeti a hiányosságokat és a fejlődés útját keresi, olyan épületeket eredményezhet, amelyek nemcsak jól tudják kiszolgálni a közösségek igényeit, hanem jellegükkel, mondanivalójukkal tiszta szívvel azonosulni is lehet.

Szubjektív lesz természetesen egy kortárs alkotói személet, hiszen mindenki mást gondol az egyházzól, a hitről, de valószínűleg még építészeti hagyományainkról is. Ezért tehát az alábbiak inkább tekinthetők személyes vallomásnak, mint tudományos állításoknak.

Kutatásaimból azt szűrtem le, hogy nemzetközi összevetésben a magyar szakrális építészet karaktere egyszerűnek, szerénynek mondható; léptékében is általában visszafogott, kialakításában sokszor provinciális; alkotó módszerében nem kumulatív (szemben például számos tőlünk keletebbi nagy kultúráéval). Ez az örökség kiváló kiindulási alap lehet a jelenkor építészete számára, nemcsak az ezzel egybehangzó

aktuális építészeti ízlésvilág miatt, hanem mert vallásos közösségeink is egyre kisebbek, társadalmi helyzetük is változóban van. És hogyan máshogy lehet egy bűnbánó egyház képét mutatni, ha nem szerénységgel és egyszerűséggel, ahol a képmutatás, hivalkodás és illúziókeltés helyét az őszinteség foglalja el?

A magyar egyház történetének évszázadokra visszanyúló terhes örökségének látom a világi hatalomhoz való hagyományosan erős kötődést, a jozefinizmus különböző formában, rendszereken átívelő szellemiségét. Erre válasz lehet egy autonóm, nem kiemelt középületként viselkedő templom, amely elkülönül – de nem elszigetelődik – és befogad – de nem tolakszik. A világi hatalom és a politika által gerjesztett megosztó témák retorikájának eszköztárát mellőzni kell. Akár ide érthető a tartalmilag sekélyes, nemzetieskedő építészet formanyelve is; a hazai karakter máshogy is biztosítható.

Éppen azzal, ha az építészeti koncepció az adott helyre reagál, annak történetét folytatja; azáltal, hogy tudomásul veszi a valóságot, s arra ad választ, nem pedig tabula rasa-val indít, hogy egy absztrakt, idealizált rendszer illúzióját keltse. Ez teheti aztán

egyedivé a művet, nem a formák „akarása”. A történetnek pedig része a megtörettetés is, amelyre a helyes válasz nem annak letagadása, hanem a továbblépés.

A mai keresztény szakrális építészetnek nem kell a reneszánsz módjára az univerzum elvont, fantasztikus képét megvalósítania. Nem szükséges cél egy grandiózus és egyetemes forma megtalálása, hanem a meghitt találkozás – vagy másként mondva kapcsolódás – lehetőségének a felkínálása. Különbözőségünkől adódóan a kapcsolódásnak eltérő lehetőségeire lehetünk fogékonyak. Ezért lehet fontos szerepe és terepe a teológiai tartalom megjelenítésének. Úgy tűnik, a hazai katolikus egyházban még a második vatikáni zsinat tanításának percepciója is olykor kihívást jelent, pedig fontos volna, hogy egy korszerű katolikus templom kifejezze: Krisztus a liturgiában nem csak az Oltáriszentségben van jelen, hanem más módokon is: az igében, a szentségkiszolgáltató személyében, a liturgikus közösségben, a szentségekben és az egyház imádságában. Emellett gondunk kellene legyen a pneumatológiai dimenzió megjelenítésére is, mert a liturgia a Szentháromság műve.

A liturgikus teológiai tartalom megjelenítése elősegítheti, hogy gondolati mélysége legyen egy templomnak, így könnyebben távol tarthatjuk magunkat az illúziótól, hogy közhelyes szimbólumok használatával, a fény artisztikus kezelésével, vagy különleges téri mutatvánnyal tehetnénk értékesé azt. Az Istennek kiválasztott és fenntartott, tehát szakrális jelleg a méltó anyaghasználatot és térképzést, a hosszútávra szánt használat pedig egyfajta időtlenebb kialakítást és részletképzést igényel, amely tartózkodik a könnyen avuló, divatos formáktól. Szerencsés módon mindez a helyi hagyományokból is következhet.

Fontos belátni ugyanakkor, hogy manapság hazánkban nem az új templomok vagy kápolnák építése lesz a leggyakoribb, egyházakhoz köthető építési feladat, hanem a meglévő épületállomány fenntartása. A fennmaradás záloga lehet, hogy a templomainkhoz merjünk hozzányúlni. Nem az öncélú képrombolásra gondolok vagy a „kirakatban” lévő templomok sok pénzből történő felújítása során lezajló divatos újrafazonírozásra. Hanem arra, hogy napjainkban is pusztulnak el akár műemléki

értékkel is bíró, régi templomok. A bontás helyett jobb lett volna, ha akár új funkciókkal gyarapítva, átalakítva, de megmaradnak.

A mai kor igénye (különösen urbánusabb környezetben), hogy egy templom már ne csak egy szentélyből, egy hajóból és egy sekrestyéből álljon. Kiegészítő funkciók sokaságára lehet szükség. Ezeket részben el lehet helyezni az esetlegesen ma már túl nagy templomtérén belül is. Nem lehetetlen az anyag megőrzésének elvét érvényre juttatni, ugyanakkor emellett akár radikálisan újraértelmezni a teret; amennyiben ez a szükséges. Ez még a – nem kiemelkedő, hanem inkább típusos – műemléki értékkel rendelkező templomoknál is elképzelhető, nemhogy az újabbak esetében. Etikai kérdés, hogy veszi-e az építész a fáradságot, hogy szembenézzen az épület valódi értékeivel, s korlátozza-e magát azok megtartása érdekében, de hiszem, hogy érzékeny önkorlátozás mellett nemcsak, hogy lehet korszerű, a mai igényeknek megfelelő épületet létrehozni, hanem mindez még az építészeti minőségére is jótékony hatással lesz.

Végezetül fontos, hogy bevonjuk a közösséget a tervezési folyamatba, legyen szó felújításról vagy új építésről. Ez nem „közös tervezést”, mindenki ötletének egybedolgozását jelenti. Hanem egyrészt képzést a liturgikus teológiában, másrészt a közösség saját önazonosságának és küldetésének (az evangelizáció módjának) a megfogalmazását, amelyeket meg szeretne jeleníteni és ki akarna szolgálni az új koncepcióban.

Mindezek által talán méltán remélhetjük előmozdíthatónak, hogy az emberek őszinte igazságkeresését készségesen szolgáló, a közösségek számára hasznos, kulturális örökségünket gyarapító templomaink legyenek.

III. A KUTATÁS ÉS A BEMUTATOTT EREDMÉNYEK HATÁSA, VISSZHANGJA

A publikációimra való hivatkozások közül mintegy félszázról van tudomásom. Ezek túlnyomó többsége a szakrális építészetéről szóló írásaimhoz kapcsolódik. Jellemző módon több hivatkozás érkezett a határon túli témákra, köztük számos idegen nyelvű. Mivel kutatásaim fókuszában a magyar építészettörténet áll, a külföldi hivatkozások – a nyilvánvaló történelmi adottságok miatt – főként a szomszédos országok kutatói által keletkeztek. A két legtöbbet idézett tanulmány is, melyekre 7-7 hivatkozást kaptam, jól példázza ezt: a görögkereszt alaprajzú evangélikus templomok a szlovák etnikumhoz való kötődései [39], a gyulafehérvári székesegyház déli tornyának – és kőfaragó jeleinek – felmérése a téma interdiszciplinárisabb jellegén kívül határon túli jellege miatt is kaphatott nagyobb figyelmet. [31] Természetesen nagyban befolyásolja az idézettséget a nyelv és az interneten való elérhetőség, amely téren a jövőben nagyobb céltudatosságra volna szükség a részemről. Doktori kutatásom eredményeit

[29] nem volt eddig lehetőségem könyv formájában publikálni, de az interneten való elérhetőség miatt így is többen hivatkoztak rá; mellékletének adatbázisa, témájának átfogó jellege miatt könnyebben lehet vele kapcsolódási pontot találni.

Másfajta – de a hivatkozásoknál minden bizonnyal még fontosabb – hatást váltott ki a nagykátaí Keglevich-sírkápolnáról szóló tanulmányom. [38] A kisváros temetőjében álló, különleges téralakítású barokk kápolna kvalitásaihoz képest méltatlan és elhanyagolt állapotban volt. Az írásom következményeként felkeresett a város főépítész, hogy elhatározták a kápolna műemléki felújítását, vállaltam el a tervek elkészítését. Így egy olyan műemléki terv készülhetett el, ahol a levéltári kutatástól a felmérésen és roncsolásos épületkutatáson át a kiviteli tervekig minden tervfázisnak aktív részese lehettem, majd pedig 2024-re elkészült a kápolna külső felújítása.

Hasonló helyzet állt elő a budapesti Rákóczi (volt Kerepesi) úti szlovák ajkú evangélikus gyülekezet egykori templomának felújításakor, amelyről doktori témavezetőmmel közösen publikáltunk a Szlovák Tudomány Akadémia építészeti

folyóiratában [35], majd pedig – az általam elvégzett roncsolásos épületkutatástól kezdve a környezetpszichológiai kutatásokat is magában foglaló igen alapos előkészítő tanulmányokat követően – elkészíthettem tervezőtársaimmal az épületnek az Országos Szlovák Önkormányzat új kulturális központja számára az átalakítás és műemléki felújítás jóváhagyási terveit, a tetőfelújítás ütemének pedig a kiviteli terveit. Ez utóbbi éppen kivitelezés alatt áll.

A szakrális építészet emlékeinek kutatásában és helyreállításában szerzett tapasztalatim által inspirálva, javaslatom nyomán és aktív közreműködésemmel az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága Fiatal Műemlékvédők Fórumának 2022-2023-as programjai a pusztuló, avagy közösségüket veszített egyházi épületek témája köré szerveződtek a 2019-ben megfogalmazott „Albertirsai felhívás” szellemében. E programsorozat kiemelkedő eseménye volt a 2023 nyarán, Murgán megszervezett 53. Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem. [6] A (Veöreös Andrással közösen szervezett) esemény az évtizedes hagyományokkal rendelkező programot átfogó

strukturális megújítására vállalkozott. A sikerek nyomán 2024-ben a nyári egyetem a magyar felsőoktatási építész képzőhelyek összefogásával és együttműködésével jött létre, majd pedig megszereztük a lehetőséget, hogy 2025 nyarán a nemzetközi ICOMOS hasonló rendezvényének (ICOMOS University Forum Summer School) adjon helyet Magyarország.

IV. IRODALMI HIVATKOZÁSOK LISTÁJA

BIBÓ 1967	Bibó István: Az Alföld későbarokk és klasszicista építészetének néhány kérdése. In: Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények 1967/3-4. pp. 525-567.
CS DOBROVITS 1983	Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezések a 18. századi Magyarországon (Az uradalmak építésze). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
DANIELISZ 2021	Danielisz Dóra: Háromszék református templomépítésze. PhD értekezés. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2021.
DUKANOVIC 2013	Dukanović: Baroque churches in Vojvodina. PhD dissertation. Subotica, 2013.

GERVERS-MOLNÁR 1972	Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái. Művészettörténeti füzetek 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. p. 92
KELÉNYI 1978	Kelényi György: Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos” építészet Magyarországon a XVIII. század végén. In: Művészet és felvilágosodás. (Szerk.: Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. pp. 123-159.
KELÉNYI 2013	Kelényi György: Típustervek a magyar későbarokk építészetben. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. (2 kötet) Szerk.: Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Vince Kiadó, Budapest, 2013.

KOLLÁR 2014	Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidéken. Szerk: Kollár Tibor et al. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 2014. p. 348
KRÄHLING 2004	Krähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. p. 303
KRÄHLING 2019	Krähling János: Protestáns templomépítészet a 17-18. században. In: Ige-idők. A reformáció 500 éve. Szerk.: Kiss Erika – Zászkaliczky Márton – Zászkaliczky Zsuzsanna – Székely Júlia. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2019. pp. 356-373.
KRIVOŠOVÁ 2001	Krivošová, Janka et al.: Evanjelické kostoly na Slovensku. Tranoscius, Liptovský Mikuláš, 2001.

MAROSI 1975	Marosi Ernő: Magyar falusi templomok. Corvina, Budapest, 1975. p.134
MAROSI 1992	Marosi Ernő: Magyar református templomok. Művészettörténeti áttekintés. In: Dercsényi-Hegy-Marosi-Takács: Református templomok Magyarországon. Hegyi&társai Kiadó, Budapest, 1992. pp. XXVI-LVI.
MORAVČÍKOVÁ 2006	Henrieta Moravčíková, Matuš Dulla: Architektúra na Slovensku. Stručné dejiny. Slovart, Bratislava, 2006. p. 183
ROMÁN 2004	Román András: 487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelem-ről. Terv Kiadó, Budapest, 2004. p. 256.
RUSU 2000	Rusu, Adrian Andrei et al.: Dicționarul Mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Presa Universitară. Cluj-Napoca, 2000. p. 286

SZABOLCSI- GALAVICS 1980	Művészet Magyarországon 1780-1830. Szerk.: Szabolcsi Hedvig - Galavics Géza. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, Budapest, 1980. p.328
SZILÁGYI 1980	Szilágyi István: Kálváriák. Corvina, Budapest, 1980. p. 143
TERDIK 2014	Terdik Szilveszter: Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2014. p. 315.
VEÖREÖS 2006	Veöreös András: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. PhD értekezés. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest, 2006.
VOIT 1969	Voit Pál: Eger és Heves megye művészettörténete (XVI-XIX. század) In: HEVES MEGYE MŰEMLÉKEI 1969/1. pp. 91-302.

VOIT 1970	Voit Pál: A barokk Magyarországon. Corvina-Helikon, Budapest, 1970. p. 97
VUKOSZÁVLYEV 2013	Vukoszávlyev Zorán: Szerb ortodox templomépítészet Magyarországon. Építészettörténeti áttekintés és tipológia. Terc Kiadó – Szerb Intézet, Budapest, 2013. p. 432
ZÁDOR-RADOS 1943	Zádor Anna – Rados Jenő: A klasszicizmus építésze Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943.

V. A TÉZISPONTOKHOZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

Hivatkozott publikációk a fokozatszerzés óta eltelt időből

1. Nagy Gergely Domonkos: **Vázlat a Kádár-korszak katolikus szakrális építészetének tárgyalásához.** In: Az 1945 utáni építészeti emlékeink védelme. Fiatal Műemlékvédők Fóruma 2024. 54. Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem. Murga, 2024. június 30–július 4. Szerk.: Dobosyné Antal Anna. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága, Budapest, 2025. pp. 75-84.
2. Nagy Gergely: **Budapest, ELTE Kancellária, volt klarissza kolostor.** 1056 Budapest, Szerb utca 21-23. Hrsz. 24040. Építéstörténeti tudományos dokumentáció. (2025)
3. Nagy Gergely Domonkos: **Az ICOMOS 2024. évi közgyűlése: Ouro Preto, Brazília.** In: ICOMOS HÍRADÓ. A MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYEI. 33(2025)/1. pp. 2-11.

4. Nagy Gergely Domonkos: **A veszprémi piarista templom stílusa.** In: Egyházlátogatás. Helyzetkép, kérdések, tanulságok a veszprémi római katolikus egyházmegye templomainak adatgyűjtése nyomán. Szerk.: Jankovics Norbert. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024., pp. 121-133.
5. Nagy Gergely: **Tápióbicske, római katolikus templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 48 p. (2024)
6. Nagy Gergely Domonkos: **A közösségüket veszített szakrális épületek megőrzésének lehetőségei.** Műhelymunka a műemlékvédelmi nyári egyetemen. In: Szakrális épületek sorsa – a közösség szerepe. 53. Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem, Murga, 2023. június 28–július 2. Szerk.: Dobosyné Antal Anna. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, 2023., pp. 221-226.

7. Nagy Gergely Domonkos: **A békásmegyeri Pusztatemplom.** In: Szakrális épületek sorsa – a közösség szerepe. 53. Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem, Murga, 2023. június 28–július 2. Szerk.: Dobosyné Antal Anna. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, 2023. pp. 99-114.
8. Nagy Gergely Domonkos: **A győri Salvator-kápolna elvi rekonstrukciójának lehetőségei.** Konferenciaelőadás. Kortárs építészettörténet VI. A győri belváros, mint építészeti örökség., Győr, 2023
9. Bodnár-Paripás Emőke Júlia – Nagy Gergely: **Szepetnek, Szent Őrzőangyalok római katolikus plébániatemplom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 2023
10. Nagy Gergely Domonkos – Bodnár-Paripás Emőke: **Román ortodox temető. Gyula, Sarkadi út 3.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 16 p. (2023)
11. Nagy Gergely Domonkos – Rozmann Viktor: **Adatok a nagykovácsi Teleki-Tisza-kastély építéstörténetéhez.** In: A haza építőkövei. Tanulmányok a 19.

századi építészet köréből Sisa József tiszteletére. Szerk.: Farbaky Péter; Farbakyné Deklava Lilla. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2022. pp. 331-341.

12. Nagy Gergely Domonkos: **A felvilágosodás korának építészeti irányzatai.** Zádor Anna díjátadón elhangzott díszelőadás, Budapest, 2022
13. Nagy Gergely – Krähling János – Rozmann Viktor – Bodnár-Paripás Emőke Júlia – Hutter Franciska: **A Rákóczi úti szlovák evangélikus templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció 124 p. (2022)
14. Nagy Gergely: **Tiszapüspöki, római katolikus templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció 46 p. (2021)
15. Nagy Gergely Domonkos: **A Fiatal Műemlékvédők Fórumának célkitűzései.** In: Fiatal Műemlékvédők Fóruma 2021. Szerk.: Nagy Gergely Domonkos – Veöreös András. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság. Budapest, 2021. pp. 7-10.

16. Nagy Gergely: **Kunszentmárton, római katolikus nagytemplom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 44 p. (2020)
17. Nagy Gergely – Rozmann Viktor: Budapest, V. kerület , Váci utca 47. **A Congregatio Jesu rendháza földszinti helyiségei.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 168 p. (2020)
18. Nagy, Gergely Domonkos: **Ernő Foerk's Sacred Buildings.** In: YBL JOURNAL OF BUILT ENVIRONMENT 7(2019)/2. pp. 102-111.
19. Nagy Gergely – Terdik Szilveszter: **Pánd, református templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 46 p. (2019)
20. Nagy Gergely: **Forró, római katolikus templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció. 42 p. (2018)
21. Klein Rudolf – Nagy Gergely Domonkos: **A zsidó vallásreform építészeti tanúja. Az óbudai zsinagóga.** In: UTÓIRAT: A RÉGI-ÚJ MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET MELLÉKLETE 17(2017)/1. pp. 57-63.

22. Nagy Gergely: **Gyomaendrőd, Szent Imre-plébániatemplom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 57 p. (2017)
23. Nagy Gergely Domonkos – Terdik Szilveszter: **Nagykáta, Szent György-plébániatemplom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 45 p. (2017)
24. Nagy Gergely Domonkos: **Építéstörténet és építészeti elemzés.** Szemelvények száz év történetéből. Megjelent a Zugligeti Szent Család-plébániatemplom felszentelésének 100. évfordulójára. In: Egy templom és közössége Zugligetben. Szerk.: Nagy Gergely Domonkos; N. Dávid Ildikó. Zugligeti Szent Család Plébánia. Budapest, 2017. pp. 12-48.
25. Nagy, Gergely: **Gyomaendrőd, Jézus Szíve-plébániatemplom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 42 p. (2016)
26. Nagy Gergely Domonkos; Terdik Szilveszter: **Békés, ortodox templom.** Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 32 p. (2016)

27. Nagy Gergely Domonkos: **Szentmártonkáta, római katolikus templom.**
Építéstörténeti tudományos dokumentáció, 48 p. (2016)
28. Rudolf, Klein – Gergely, Domonkos Nagy: **The Synagogue in Óbuda - An Architectural Witness to the Jewish Religious Reform.** In: Reform Judaism and Architecture. Szerk.: Brämer, Andreas; Przystawik, Mirko; Thies, Harmen H. Michael Imhof Verlag, Petersberg, 2016. pp. 97-110.

VI. TOVÁBBI HIVATKOZOTT TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

29. Nagy Gergely Domonkos: **Centrális téralakítás a magyar barokk szakrális építészetben.** Doktori disszertáció. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Csonka Pál Doktori Iskola. 2014.
30. Nagy Gergely Domonkos: **Ybl Miklós szakrális épületei.** Konferenciaelőadás. Az Ybl Miklós Építéstudományi Kar kihelyezett tudományos ülése Ybl Miklós születésének 200. évfordulója alkalmából, Drávafook, 2014.
31. Halmos Balázs – Maróty Katalin – Nagy Gergely Domonkos: **A gyulafehérvári székesegyház déli tornya.** In: DOLGOZATOK AZ ERDÉLYI MÚZEUM ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁBÓL VI-VII(2013). pp. 217-239.
32. Krähling János – Nagy Gergely Domonkos: **A nagyváradi székesegyház Hillebrandt-féle centrális tervei.** In: ARS HUNGARICA 39(2013)/ Supplementum. pp. 81-88.

33. Nagy, Gergely Domonkos: **Gothicized buildings and the role of symbols in Baroque architecture.** In: PERIODICA POLYTECHNICA ARCHITECTURE 44(2013)/2. pp. 69-76.
34. János, Krähling – Gergely, Domonkos Nagy: **Church as a home – sacral and profane functions in modern Hungarian Churches.** In: PERIODICA POLYTECHNICA ARCHITECTURE 42(2011)/1. pp. 33-41.
35. Krähling, János – Nagy, Gergely Domonkos: **Príspevok k výskumu architektonického dedičstva slovenských evanjelikov v Uhorsku - tradícia Barokovej centrality.** In: ARCHITEKTURA AND URBANIZMUS 45(2011)/1-2. pp. 2-19.
36. Nagy Gergely Domonkos: **Az erzsébetvárosi örmény nagytemplom - térszervezés és struktúra.** In: Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére. Szerk.: Orbán János.

Erdélyi Múzeum Egyesület, Maros Megyei Múzeum, Kolozsvár, Marosvásárhely, 2011. pp. 73-84.

37. Nagy Gergely Domonkos: **Hagyomány vagy közhely? Gondolatok az újjalotai templom liturgikus teréről.** In: UTÓIRAT: A RÉGI-ÚJ MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET MELLÉKLETE 10(2010)/57. pp. 21-26.
38. Nagy Gergely Domonkos: **A nagykátai Keglevich-kápolna.** In: ÉPÍTÉS-ÉPÍTÉSZETTUDOMÁNY 38(2010)/1-2. pp. 151-171.
39. Krähling, János – Nagy, Gergely Domonkos: **Late baroque greek-cross plan type Lutheran churches in Hungary.** In: PERIODICA POLYTECHNICA ARCHITECTURE 40(2009)/2. pp. 77-86.
40. Nagy Gergely Domonkos: **Erdély centrális barokk templomai. Egy műemlékfelmérés tanulságai.** In: Colligite fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben. Szerk.: N. Kis Tímea. ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest, 2009. pp. 87-99.